

جلد
پہلے

تاریخ نقاشی قرون

(از دوران مغولیت تا اواخر قاجار)

پژوهش و نگارش
حسن یوسفی

www.ketabgah.com

انتشارات سووره مهر
(وابسته به حوزه هنری)

حوزه هنری استان قزوین

تاریخ نقاشی قزوین

از دوران صفویه تا اواخر قاجار

پژوهش و نگارش: حسن یوسفی

گرافیک: حبیب ایلون

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: واژه پرداز اندیشه-چاپ اندیشه
چاپ اول: ۱۳۹۳

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۱۶۶-۸

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

سرشناسه: یوسفی، حسن، ۱۳۸۰ -
عنوان و نام پدیدآور: تاریخ نقاشی قزوین / حسن یوسفی / صفویه تا اواخر قاجار /
پژوهش و نگارش: حسن یوسفی.
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سووره مهر، ۱۳۹۴ -
مشخصات ظاهری: ج. مصور.
مشخصات ظاهری: ۳۷۶.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۱۶۶-۸
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه: ص: ۲۸۵-۲۹۱.
موضوع: نقاشی ایرانی -- تاریخ -- قرن ۱۰-۱۴ ق. -- تحقیق
موضوع: نقاشی -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۰-۱۴ ق. -- تحقیق
موضوع: نقاشی -- ایران -- قزوین -- تحقیق
شناسه افزوده: شرکت انتشارات سووره مهر
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ ت ۹/۱۳ ND۹۸۳
رده‌بندی دیویی: ۷۵۹/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۱۰۴۰۹

پیشگفتار ۰۰۹

مقدمه ۰۱۳

کلیات ۰۱۵

هدف پژوهش ۰۱۸

● فصل اول

تحولات تاریخی و سیاسی و اجتماعی قزوین؛ صفویه تا قاجار ۰۲۱

شاه‌تیماسب ۰۲۳

● فصل دوم

تشکیلات کارگاهی مکتب‌خانه نقاشی قزوین (صفویه) ۰۴۳

● فصل سوم

- ۰۶۱ مؤلفه‌های شکل‌گیری مکتب نقاشی قزوین، ۹۵۵ تا ۱۰۰۶ ق
- ۰۷۲ صفت دولت‌خانهٔ همایونی از زبان عبدی‌بیک شیرازی:
- ۰۷۳ توصیف نقاشی دیواری کاخ چهل‌ستون از زبان عبدی‌بیک شیرازی
- ۰۷۵ آغاز و صافی دارالسلطنه جعفرآباد
- ۰۷۷ مجلس شیرین و فرهاد و کوه بیستون
- ۰۷۸ مجلس شیرین و خسرو و چشمهٔ آب
- ۰۸۰ مجلس بزم
- ۰۸۰ مجلس شکارگاه
- ۰۸۱ مجلس چوگان‌بازی
- ۰۸۱ مجلس باغ و سیر جوانان در آن
- ۰۸۲ مجلس یوسف و زلیخا و دست‌بردن زنان مصر
- ۰۸۳ مجلس رزم قزلباش و رومی
- ۰۸۴ مجلس شکارگاه
- ۰۸۵ مجلس قیق‌اندازی
- ۰۸۶ مجلس جنگ با گرجیان
- ۰۹۰ سلطان‌شاه‌تیماسب
- ۰۹۲ مظفرعلی
- ۰۹۳ خواجه عبدالوهاب و پسرش خواجه عبدالعزیز
- ۰۹۶ مولانا حسن بغدادی
- ۰۹۶ مولانا عبدالجبار استرآبادی
- ۰۹۸ مضامین نقاشی دیواری
- ۱۰۲ شکوه یک تصویر
- ۱۰۹ ۱. میرزا علی
- ۱۱۰ ۲. محمدی هروی
- ۱۱۲ ۳. شیخ محمد
- ۱۱۴ ۴. سیاوش‌بیک گرجستانی

۵. صادقی بیک افشار

۶. آقارضا (رضا عباسی)

مضامین رایج در پیکره‌نگاری

ابراهیم میرزا و هفت اورنگ

شاهنامه شاه اسماعیل دوم

شاهنامه شاه عباس اول

انوار سهیلی

۱. سیاوش بیک گرجستانی

۲. صادقی بیک افشار

۳. میرزین العابدین

۴. علی اصغر کاشی

۵. محراب

۶. نقدی بیک

۷. مراد دیلمی

۸. عبدالله شیرازی

تجزیه و تحلیل مکاتب نقاشی قزوین

سرویس یک جریان

شکوه و تجلی رقابت هنری

ترکیب بندی

فضا

رنگ

بافت

نقاشی قزوین از صفویه تا قاجار

منابع

منابع خارجی

تا کنون آثار ماندگاری در ایران به طبع نشر در آمده است. اثری از جنس هنر و خصوصا هنر ایرانی، اسلامی و به طور خاص نقاشی ایرانی، که شاید پژوهش و نگارش این کتاب بتواند در ردیف آثار موجود قرار گیرد. کتاب حاضر به پاسگاه ریاست حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی استان قزوین، جناب آقای محمد کرم‌آبادی، همکاری معاونت عزیز و محترم سید قاسم سید قوامی و با پشتیبانی سرکار خانم زهره رحمن، تالیف شد. این کتاب بخش مهمی از پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده (با تغییرات در ساختار نوشتاری) دربر می‌گیرد. تحقیقات انجام گرفته، تحولات نقاشی قزوین را از دوران صفوی تا اواخر قاجار با رویکرد خاص به مکتب و شیوه نقاشی دوره صفویه؛ نقاشی دیواری، طراحی تک پیکره نگاری و نقاشی نسخ خطی ارائه شده است. به امید اینکه دیگر پژوهشگران عرصه هنرهای تجسمی و هنر نقاشی ایرانی - اسلامی نیز در تکمیل این اثر گام بردارند و درباره دیگر ادوار بررسی و تحقیق کنند.

مقدمه

روند رشد نقاشی ایرانی از بدو شکل گیری در ادوار گذشته تا زمان پیدایش اسلام، در فرازونشیب خود تغییرات درخور توجهی داشته است. از زمان ظهور و بسط هنر اسلامی، هنر کتاب آرایی و نقاشی ایرانی ساختار شکل گرفته خود را در مکاتبی خاص نمایان می‌کند که دربرگیرنده خصوصیات قومی و قبیله‌ای است و فرهنگ حاکم بر آن دوره را در خود دارد.

در معرفی نقاشی ایرانی، مکتب قزوین در نیمه دوم قرن دهم ق.م. یکی از مکاتب ثبت شده‌ای است که با شیوه‌ای نه‌چندان متفاوت، اما مشخص، در شیوه‌های بعدی تأثیرگذار بوده است. این مکتب در سال ۹۶۴ ق و هنگام تغییر پایتخت شاهی از تبریز به قزوین شکل گرفت. شیوه قزوین در روند شکل‌گیری خود درگیر اتفاقات سیاسی حاکم شد و ناتوانی شاه‌تیماسب در حمایت از هنرمندان دربار باعث مهاجرت آنان، خصوصاً نقاشان، از قزوین به شهرهای مجاور یا کشورهای همسایه شد؛ با این توصیف، در پی رشد طبقه بازرگانان و حمایت طبقه اشراف از نقاشان، نقاشی تک‌پیکره‌نگاری در قزوین رشد کرد و فزونی گرفت. نقاشان در تلاش برای ثبت هنر خود و فروش آثارشان، به تک‌پیکره‌نگاری از شاهزادگان و دیگر امرای قزلباش دست زدند.

تنظیم مرقعات یکی دیگر از آثار هنری است که بیشتر در قزوین و به وسیله خرده‌سفارش‌دهندگان رواج یافت. تنظیم نسخه خطی ارزشمند، اعتبار مالی کلانی می‌خواست که این حمایت مالی، تنها باید از طرف شاه انجام می‌گرفت. متأسفانه شاه‌تهماسپ در این یاره کوتاهی می‌کرد و ناگزیر تا سال ۹۶۲ ق هیچ نسخه خطی معتبری در قزوین به تصویر درنیامد؛ اما در مشهد، در زمان ابراهیم میرزا برادرزاده شاه‌تهماسپ که از حمایت شاهی برخوردار بود، نسخه خطی هفت‌اورنگ جامی نقاشی شد.

شیوه قزوین در توجه خاص به تک‌پیکره‌نگاری و نوع پردازش و دقت در طراحی پیکره از اهمیت بارزی برخوردار است. در معرفی این مکتب باید از شیوه نقاشی دیواری نام برد که در نوع خود، با دیگر شیوه‌های اجرا شده در ادوار گذشته متفاوت است. نقاش دیواری قزوین حدوداً از زمانی آغاز شد که شاه‌تهماسپ از حمایت هنرمندان دست‌کنده برد و تمه نسخه خطی در دارالسلطنه میسر نمی‌شد. این سبک نقاشی که بزرگ‌شده تصاویر پیکره‌های بزرگ، نسخ خطی بود و روی دیوار انجام می‌گرفت، با همان شیوه پرداخت قلم‌مو و رنگ، امیزی به اجرا درآمد. تغییر مهم در شیوه نقاشی این مکتب ترکیب‌بندی متفاوت است که به‌دورتنی آشکار در نقاشی این دوره دیده می‌شود. هیکل درشت پیکره‌ها و فضای خنثی حاکم در تصاویر نیز از دیگر خصوصیات این شیوه است. از نسخ خطی که به این شیوه نقاشی شده‌اند می‌توان به این نمونه‌ها اشاره کرد:

۱. هفت‌اورنگ جامی؛ ۲. نسخه خطی گریاس؛ ۳. شاهنامه شاه اسماعیل دوم؛
۴. شاهنامه‌ای ناشناس و اوراق‌شده؛ ۵. حبیب‌السلطنه؛ ۶. فال‌نامه؛ ۷. صفات العاشقین هلالی؛
۸. مطلع الانوار امیر خسرو دهلوی؛ ۹. شاهنامه فردوسی؛ ۱۰. از قوام‌بن محمد شیرازی؛ ۱۱. نسخه انوار سهیلی؛ ۱۲. شاهنامه شاه عباس اول؛ ۱۳. تحفه‌البرکات جامی.